

УДК 354.32:378

Н.Г. Білоцерківська, Н.О. Борисенко

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ФАКТОРИ КОНСТРУЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядається роль інтелектуального капіталу та освітніх ресурсів в процесі формування нової моделі сучасного глобального світу. Аналізуються явища, що пов'язують глобалізацію із формуванням інтелектуального капіталу, впливом освіти на формування нових соціальних ресурсів інформаційного суспільства. З'ясовується сутність трансформації поняття капітал та перетворення його в інтелектуальну форму в умовах інформаційного суспільства, виникнення принципово нової економічної моделі – «економіка знань», «інтелектуальний менеджмент»

Ключові слова: глобалізація, глобальний капітал, інтелектуальний капітал, освітні ресурси.

В статье рассматривается роль интеллектуального капитала и образовательных ресурсов в процессе формирования новой модели современного глобального мира. Анализируются явления связывают глобализацию с формированием интеллектуального капитала, влияние образования на формирование новых социальных ресурсов информационного общества. Выясняется сущность трансформации понятия капитал и превращение его в интеллектуальную форму в условиях информационного общества, возникновение принципиально новой экономической модели - «экономика знаний», «интеллектуальный менеджмент».

Ключевые слова: глобализация, глобальный капитал, интеллектуальный капитал, образовательные ресурсы.

This article examines the role of intellectual capital and educational resources in the formation of a new model of the modern global world. Analyzes the effects that globalization is associated with the formation of intellectual capital, the influence of education on the formation of new social resources information society. Essence of transformation concept capital and its transformation into an intellectual form in the information society, the emergence of fundamentally new economic model - the "knowledge economy", "intellectual management"

Keywords: globalization, global capital, intellectual capital and educational resources.

Постановка проблеми. У ХХ столітті з переходом до постіндустріального етапу розвитку в розвинутих країнах відбулися зміни суттєвою характеристикою яких є рух гігантських потоків капіталів, товарів, а також людей, що посилює обмін інформацією. Для узагальнення цих процесів

застосовується поняття „глобалізація". Глобалізація є комплексним процесом, який охоплює паралельно три основні процеси: по-перше, зменшення перешкод для економічної, політичної та культурної взаємодії країн; по-друге, утворення більш гомогенного економічного, політичного та культурного простору; по-третє, розвиток структур глобальної керованості та продукування знань які перетворюються в інтелектуальний капітал людини. Відбувається зростання у складі працюючого населення чисельності професіоналів, менеджерів, спеціалістів, які мають високий рівень освітньо-професійної підготовки і внаслідок цього входять до найбільш високооплачуваної, привілейованої та впливової частини зайнятих, формуючи основу так званого нового середнього класу. Посилилася залежність оплати праці від рівня освіти і кваліфікації працівника, зросли суспільна значущість та престиж функцій, що передбачають інтелектуальну діяльність, наявність вищої освіти, можливість самостійно організувати роботу й управляти людьми.

Сучасні суспільства мають складну диференційовану структуру, яка з переходом до постіндустріального етапу розвитку набуває суттєвих змін, що передбачають формування нової моделі соціально-економічного розвитку, інноваційні перетворення в економіці, а відтак і зростання ролі освітньо-професійних якостей індивідів. Результати наукових досліджень у цій царині, звернення до зарубіжного досвіду засвідчують, що у конструюванні нового соціального простору освіта набуває значення соціального ресурсу, важливого не стільки як показник освіченості людини, скільки як основний канал соціального відтворення.

Стало очевидним, що сучасність орієнтується на людські ресурси ключовою формою яких є інтелектуальний капітал, тому дослідження інтелектуальних та освітніх факторів розвитку сучасного світу набуває особливої актуальності.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні дослідження впливу освітніх ресурсів та інтелектуального капіталу на формування сучасного глобального простору їх взаємозязку з постіндустріальним суспільством знаходять

відображення в концепціях У. Бека, З. Баумана, І. Валлерстайна, Р. Інглегарта, С. Гантінгтона, Е. Гіденса. Означена проблематика стала предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних дослідників Л.Абалкін, О.Ю.Амосов, В.Геєць, М.С.Дороніна, О.Бутнік-Сіверський, Н.С.Маркова, О.М.Онищенко, В.П.Ситник, А.А.Чухно, П.М.Цибульов.

У сучасному науковому дискурсі інтелектуальний капітал та освітні ресурси розглядаються як домінуючий показник результативності глобальний інновацій. Тому дана конструкція увійшла практично у всі теоретичні схеми постіндустріального суспільства.

Виходячи з вищезазначеного, метою статті є аналіз інтелектуального капіталу та освітніх ресурсів індивідів як фактора формування нового соціокультурного простору глобального світу, дослідження в теоретичних побудовах постіндустріального наукового дискурсу їх зв'язку з іншими чинниками глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація, як складний за своєю структурою процес, розвивається під впливом цілої низки чинників як економічних, так і неекономічних: політичних, ідеологічних, культурологічних, цивілізаційних. Центральною тенденцією в глобалізаційному процесі є суттєва трансформація сукупності відносин, які ми називаємо терміном "капітал". Зміна змісту та форм його прояву дає ключ до розуміння сутності, змісту й форм прояву процесу глобалізації економіки. Головне в цьому процесі на сьогодні - поява категорії "глобального капіталу" [2, с.19-20].

Вказана тенденція є не єдиною, яка характеризує трансформацію капіталу в епоху постіндустріальної глобалізації. У цьому контексті слід відзначити, принаймні, ще дві фундаментальні тенденції, тісно пов'язані з глобалізаційними процесами. По-перше, мова йде про те, що поряд з реально функціонуючими ринками прискорено розвиваються віртуальні світові ринки капіталу, які використовують новітні інформаційно-комунікаційні технології та породжені ними новітні фінансові інструменти. Це призводить до випереджальних темпів розвитку світових грошових ринків та ринків короткострокового капіталу, а

також до темпів зростання обсягів світової торгівлі та прямих інвестицій. По-друге, ще одна глобальна тенденція в еволюції капіталу полягає в тому, що змінюється сам зміст категорії "капітал". Сьогодні він вже не може характеризуватися як виключно фінансовий або фізичний капітал, оскільки в його структурі в постіндустріальних економіках присутні і такі компоненти, як інтелектуальний та людський капітал [5, с. 511]. Поява цих двох нових форм капіталу значно трансформує всю систему виробничих відносин, змінюючи традиційне протистояння праці й капіталу їх взаємопроникненням в тих секторах економіки, які ґрунтуються на знаннях і визначають майбутнє світової цивілізації.

Треба зазначити, що інтелектуальний капітал як економічна категорія з'явилась відносно недавно. Частіше дослідники виділяють три етапи розвитку концепції управління знаннями та безпосередньо пов'язаного з нею інтелектуальним капіталом. Так у 1959 році американський вчений Пітер Дракер в роботі «Орієнтири завтрашнього дня» увів в оборот термін «робітник знань» (knowledge worker), у 1960 р. Нобелівські лауреати з економіки Т.Шульц, Е.Денісон та Г.Беккер запропонували термін «людський капітал» (human capital), який на той час був більш метафорою та теоретичним висловом, аніж реальною категорією, а вже у 1969 році Дж. Гелбрейт у листі до економіста М.Калека користується висловом «інтелектуальний капітал». Крім того, слід згадати, що близький за значенням термін «неосяжний капітал» зустрічається в роботах по економетриці та економічній теорії вже з кінця 70-х років ХХ сторіччя; у 80 році Х. Ітамі (Hiroyuki Itami) використовує термін «невидимі активи» (invisible assets), того ж року Карл-Ерік Свейбі (Karl-Erik Sveiby) вводить термін «капітал знань» (Karl-Erik Sveiby. The New Annual Report. 1988.), а в 1990 році висвітлює поняття «менеджмент знань» (Karl-Erik Sveiby. Knowledge Management. 1990). Того ж 1990 р. Т.Стюарт у своїх статтях визначає «інтелектуальний капітал» як суму всього, що знають працівники компанії і що дає конкурентну перевагу на ринку. У 1992 році Г.Беккер у своїх працях більш послідовно виклав концепцію людського капіталу, яку можна

виразити у наступній логічній схемі: здібності, знання, професійні навички, мотивація стають капіталом в момент купівлі-продажу робочої сили, найму на роботу або отримання винагороди виконувачем роботи.

Період з 1996 року по наш час виділяють, як новий етап розвитку сфери ІК та управління знань, який Х.Такеучі (Takeuchi) називає період «бума знань». Існують, навіть, такі дослідження, в яких визначаються темпи виходу опублікованих досліджень на тему інтелектуального капіталу (ІК) та економіки знань (ЕЗ). Так з 1993 по 2002 роки вони зросли: ІК – близько як в 7 раз, ЕЗ – більш як в 26 разів. В Google з 2004 по 2007 рік по запиту «intellectual capital» та «knowledge management» ріст посилань зріс в 114 та 129 разів відповідно [6].

За підрахунками Всесвітнього банку у складі національного багатства США основні виробничі фонди (будівлі та споруди, машини та обладнання) складають лише 19%, природні ресурси – 5%, а людський капітал – 76%. В Західній Європі відповідні показники – 23,2%, 2% та 74%, в Росії – 10%, 40% та 50%. Виходячи з цього все більша частина дослідників вважає людський капітал найціннішим ресурсом постіндустріального суспільства, який є більш важливим ніж природні та накопичені багатства. За оцінкою А.Маршалла на початку ХХ сторіччя чисельність працівників фізичної праці в п'ять разів перебільшувала чисельність зайнятих інтелектуальною працею. Сьогодні, на початку вже ХХІ сторіччя, в розвинених державах більш як 60% економічно активних людей зайняті розумовою діяльністю, а в США цей показник сягає 75% [4].

Цей факт актуалізує роль освіти, що становиться показником результативності глобальних інновацій.

З початку 60-х років ХХ сторіччя фінансування освіти починає невпинно рости, через що виникла свого роду «індустрія освіти», яка втілилась у концепції «безперервної освіти» (lifelong learning). В сучасній економіці освіта розглядається як інвестиції в людський капітал, а багато сучасних компаній виділяють до 15-20% робочого часу на перепідготовку своїх працівників. Існує навіть така загальна думка, що гарний спеціаліст за період своєї діяльності

(приблизно 40 років) має підвищувати свою кваліфікацію 5-8 разів, через що Національний науковий фонд США рекомендує присвячувати 10 годин на тиждень на вивчення літератури за спеціальністю та 40-80 годин на участь в безперервній освіті. Близьким прикладом може слугувати компанія Google, яка пропонує своїм програмним інженерам присвячувати до 20% їхнього робочого часу на реалізацію власних ідей та задумок, що дало змогу створити, наприклад, систему Google Earth. У разі нехватки інтелектуальних внутрішніх активів деякі компанії користуються зовнішніми джерелами, як наприклад, через створений у 1996 році «Банк знань» (Knowledge Bank – <http://www.worldbank.org/ks/vision.html>) при Всесвітньому банку або консалтинговий центр Knowledge Bank for business (Уельс), який створено для роботи з 50 компаніями середнього та малого бізнесу, які демонструють найбільший динамічний розвиток [3, с. 114].

Важливо ще й те, що результати інтелектуальної праці все більш комерціалізуються за рахунок створення продукту нового типу – інтелектуального продукту або послуги, в яких знання, здатності, таланти працівників та досвід компанії формують більшу частину вартості її продуктів чи послуг. Цей процес відбувається через ріст наукоємкості вироблюємої продукції та розвиток ринку інтелектуальних продуктів та послуг.

ІК все більш часто виділяють серед інших ресурсів, яких у людства стає все менше та за які, як відомо, останнє завжди вело боротьбу. Це одна з причин, яку бачать дослідники та аналітики в розвитку ІК, бо саме він стає одним з головних ресурсів виробництва, бо інтелектуалізація використовуємих технологій різко підвищує ефективність праці. Наприклад, Т.Стюарт дослідив закономірність, про яку пише наступне: «Дослідження залежності виробничості праці від освіти показало: при 10-відсотковому збільшенні рівня освіти виробничість праці зростає на 8,6%. При тому ж зростанні акціонерного капіталу виробничість зростає на 3-4%» [6].

В цьому зв'язку менеджмент знань стає тією технологією mainstream, тобто ключовою технологією, що визначає парадигму менеджменту в цілому та

водночас є інструментом переробки «сировини»: людських здібностей та талантів. Така аналогія з технологічним процесом не випадкова, бо ще однією причиною, з якою пов'язують розвиток ІК, є зміни у суспільному способі виробництва.

Поряд з цією причиною називають також науково-технічний прогрес й так звану «інформаційну революцію», які вплинули на досягнення, наприклад, у сфері комунікацій, чим породили нову проблему – інформаційну перенасиченість конкуруючих пропозицій. Крім того, нове інтелектуальне виробництво безпосередньо пов'язане з інноваційною діяльністю, яка в свою чергу обумовлена гіперконкуренцією глобалізованого бізнесу. Так, якщо в 1965 році корпорація ІВМ мала 2 500 конкурентів, то к середині 90-х років їх вже нараховувалось 50 000, а за даними досліджень у США встановлено, що з 2000 по 2005 рік середня тривалість розробки нового виробу зменшилась з 21 до 13 місяців. Цим вміло користуються представники маркетингу, реклами, інформаційні аналітики тощо, тобто ті, хто пропонує інтелектуальні послуги. Таким чином, можна казати про те, що ІК та його елементи є рушійною силою змін, що породжують нове економічне явище – «інтелектуальний менеджмент».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що у сучасному багатомірному соціальному просторі відбувається відносно зниження ролі суто економічних факторів глобального розвитку суспільства і зростає вплив інтелектуальних факторів, особистісних інтелектуальних досягнень, рівня професійної компетентності індивідів. Інтелектуальний капітал – це найбільш узагальнен визначення тих реальних можливостей розвитку і конструювання нового соціального простору які надані суспільству освітою. Освітньо-професійні ресурси, які дедалі більшою мірою визначають положення в суспільній ієрархії, характеризують якісні властивості індивідів, мають індивідуально-досяжну природу і знаходяться в динамічній взаємодії з іншими критеріями соціальної стратифікації. При досить активній дослідницькій роботі над зазначеними проблемами, у подальшому вбачається за необхідне більш детально аналізувати

специфіку інтелектуального капіталу та механізмів його впливу на соціальні інновації постіндустріального суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та інш. — К., 2001. — 314 с/
2. Гідденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. — К., 2004. — 100 с.
3. Зарицький Т. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. — Луганськ, 2002. — С. 112—130.
4. Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы. (Аналитический обзор) / Пер. с англ. — М.: Изд-во "Весь мир", 2003. — 232 с.
5. Хелд Д. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Дж. Перратон. — М., 2004. — С. 511—515.
6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL <http://www.smart-edu.com/index.php>